

О. В. Баб'як,  
к. мед. н., доцент, доцент кафедри медико-профілактичних дисциплін  
та лабораторної діагностики, Комунальний заклад вищої освіти  
"Рівненська медична академія" Рівненської обласної ради  
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1934-0075>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.13.109

## ВИЗНАЧЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД ТА ПРИНЦИПІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ ЗДОРОВ'Я

O. Babiak,  
PhD in Medical Sciences, Associate Professor,  
Associate Professor of the Department of Medical and Preventive Disciplines and Laboratory  
Diagnostics, Communal institution of higher education "Rivne Medical Academy" Rivne Regional Council

### DETERMINATION OF THEORETICAL BASIS AND PRINCIPLES OF THE STATE MANAGEMENT OF HEALTH CARE

**Визначено, що ідентичність теоретичних підходів та формулювання принципів охорони здоров'я зумовлено соціальною та гуманістичною місією функціонування цієї сфери. Наголошено, що існування різних систем охорони здоров'я, трансформація системи охорони здоров'я, розширення державно-приватного партнерства в наданні медичних послуг потребує визначення універсальних теоретичних підходів та єдиних принципів організації охорони здоров'я, які можуть стати основою для подальшого вдосконалення державного управління системою охорони здоров'я.**

**Доведено, що визначення теоретичних засад та принципів державного управління охороною здоров'я в сучасних умовах повинно спиратися на врахування думок провідних фахівців в сфері державного управління, відповідати поточним потребам сфери охорони здоров'я, враховувати вплив воєнного стану, враховувати геополітичну ситуацію та можливості інтеграції у медичній сфері з провідними системами охорони здоров'я світу**

**It was determined that the identity of theoretical approaches and formulation of health care principles is determined by the social and humanistic mission of the functioning of this field. It is emphasized that the existence of different health care systems, the transformation of the health care system, the expansion of public-private partnership in the provision of medical services requires the definition of universal theoretical approaches and unified principles of the organization of health care, which can become the basis for further improvement of public administration health care system.**

**It has been proven that the definition of the theoretical foundations and principles of state management of health care in modern conditions should be based on taking into account the opinions of leading experts in the field of state management, meet the current needs of the health care sector, take into account the influence of martial law, take into account the geopolitical situation and the possibilities of integration.**

**The complexity of the principles of state management of health care, continuity in implementation and focus on prevention and rehabilitation are determined. The components of state management of the health care system and the principles of health care are analyzed on the basis of scientific synthesis.**

***It was determined that the implementation of the principles of state management of health care can take place on the basis of decentralization of state management, strengthening of local self-government processes, activation of the provision of medical services at the primary level in united territorial communities. It is emphasized that within the jurisdiction of the state administration, or administration at the regional and local levels, an increase in independence in the activities of health care institutions is announced. Such independence should be based on the expansion and clarification of the legislative field in the field of health care, the formation of a system of contractual relations. At present, such positions are implemented primarily by concluding contracts with the National Health Service of Ukraine.***

*Ключові слова: теоретичні засади, принципи, державне управління, охорона здоров'я, інтеграція, система.*

*Key words: theoretical foundations, principles, public administration, health care, integration, system.*

## ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Фундаментальні засади формування механізму державного управління охороною здоров'я було закладено цивілізаційним розвитком людства, цивілізаціями Сходу та Заходу. В епоху розвитку ринкових відносин набули вагомості підходи оцінки здоров'я не тільки як складової гуманітарної політики держави, але й категорії, яка має вагомий економічний потенціал. В теперішній час переважає необхідність інтеграції підходів до оцінки здоров'я як елемента гуманітарної парадигми розвитку людства, так і складової соціально-економічного розвитку суспільства, світової та національних економік. В світі існують різні підходи щодо функціонування моделей охорони здоров'я, але загальноцивілізаційні підходи до організації цих систем є тотожними. Ідентичність теоретичних підходів та формулювання принципів охорони здоров'я зумовлено соціальною та гуманістичною місією функціонування цієї сфери. Однак, існування різних систем охорони здоров'я, трансформація системи охорони здоров'я, розширення державно-приватного партнерства в наданні медичних послуг потребує визначення універсальних теоретичних підходів та єдиних принципів організації охорони здоров'я, які можуть стати основою для подальшого вдосконалення державного управління системою охорони здоров'я.

## АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Сучасними науковцями проведена ґрунтовна робота в дослідженні теоретичних засад та принципів державного управління охороною здоров'я. Необхідно визначити наступні наукові праці та авторів, що аналізували теоретичні підходи та принципи функціонування державної системи охорони здоров'я: Співак М. В. та монографію "Державна політика здоров'язбереження: світовий досвід і Україна", Долгих М.В. та наукову роботу "Теоретичні засади реформування механізмів публічного управління системою охорони здоров'я", монографію "Державне управління охороною здоров'я України" під редакцією В.В. Лазоришинця, праці Рябця Д. М. "Державне регулювання сфери охорони здоров'я: принципи, механізм та інструменти" та Стеблянка І. О. "Про-

грамно-цільове управління в системі стійкого розвитку національної економіки". Окремо необхідно виокремити теоретичні дослідження в цій сфері, які провели в цілому комплексі праць професори Сазонець І.Л., Зима І.Я. та Вівсянник О.М.

Не дивлячись на наявність великих напрацювань науковців в сфері державного управління системою охорони здоров'я в Україні та теоретичними основами функціонування цієї системи, сучасний стан стрімких трансформацій в охороні здоров'я зумовлює необхідність розширення досліджень цієї тематики.

## МЕТА СТАТТІ

Метою статті обрано визначення теоретичних засад та принципів державного управління охороною здоров'я, що в сучасних умовах повинно спиратися на врахування думок провідних фахівців в сфері державного управління, відповідати поточним потребам сфери охорони здоров'я, що перебуває під впливом воєнного стану, враховувати геополітичну ситуацію та можливості інтеграції у медичній сфері з провідними системами охорони здоров'я світу.

## ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На основі аналізу матеріалів монографії Співак М.В. можна визначити основні засади функціонування державної політики в забезпечення охорони здоров'я, формування здорової нації та здоров'язбереження в цілому. Такі засади можна визначити наступним чином:

- 1) право на здоров'я та його охорону як одного з фундаментальних прав людини;
- 2) загальні моральні цінності, повага до людини та її гідності, рівності, солідарності;
- 3) визначальний вплив громадського здоров'я на сталий розвиток та економічне процвітання;
- 4) пріоритетність питань охорони здоров'я та їх взаємозв'язку з іншими сферами державної політики;
- 5) прозорість у прийнятті рішень щодо розвитку державної політики здоров'язбереження;
- 6) наступність, безперервність та послідовність у впровадженні змін задля прогнозованості результатів державної політики здоров'язбереження;

7) дотримання збалансованості інтересів громадян, громад, суб'єктів господарювання, професіоналів охорони здоров'я та держави;

8) системний підход до організації національних та регіональних програм, заходів щодо їх функціонування;

9) узгодженість з політиками охорони здоров'я міжнародних організацій [1].

Фундаментальні засади функціонування державної політики в забезпеченні охорони здоров'я, формування здорової нації та системи здоров'язбереження реалізується в Конституції України. В окремих статтях Конституції визначають стратегічні положення організації охорони здоров'я, які потім реалізуються механізмом державного управління. В статті 24 Конституції України визначено, що "Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом". Рівні права громадян реалізуються і в контексті можливості отримання медичних послуг, доступу до медичних послуг, дотримання прав пацієнтів, лікарської таємниці, тощо. Стаття 27 Конституції визначає, що "кожна людина має невід'ємне право на життя". Ця стаття є фундаментальною основою функціонування системи охорони здоров'я гуманістичному середовищі суспільства України. Важливою є стаття 34 Конституції України, яку сформульовано наступним чином: "Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань". Обмеження прав громадян, свободи думок можливо у відповідності до змісту статті у найбільш екстремальних для держави випадках. До таких випадків відноситься і збереження здоров'я населення. Значною мірою ми можемо бачити шляхи реалізації цієї статті Конституції України у випадку боротьби з інфекційними захворюваннями, під час пандемії та в інших критичних ситуаціях. Значну практичну реалізацію конституційних прав мають положення статті 49 Конституції України. Основне положення цієї статті сформульовано наступним чином: "Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування". В статті йдеться про можливості надання безоплатної медичної допомоги громадянам України, функціонування мережі закладів охорони здоров'я, їх функціонування за рахунок державного та місцевого бюджетів. Процес трансформації системи охорони здоров'я в Україні призвів до сумнівів щодо реалізації положень цієї статті. З метою усунення відповідних протиріч був проведений юридичний аналіз та прийнято спеціальне рішення Конституційного Суду України від 29.05.2002 р. № 10-рп/2002. Стаття 50 Конституції України наголошує, що "Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди". Безпосередньо стаття не пов'язана із функціонуванням державної системи охорони здоров'я, але є важливою складовою створення безпечного для здоров'я простору життя людини, формування здоров'язбережувальної парадигми життя в державі [2].

Конституційні положення є основою формування державних механізмів охорони здоров'я. В сфері публічного управління визначають вісім головних складових державного управління системою охорони здоров'я. Кожна з цих складових є основою для формування

механізму державного управління охороною здоров'я і вимагає врахування її в комплексному механізмі охорони здоров'я. Серед таких складових Долгих В.М. виділяють на ступні:

1. Види (методи) і типи управління медичним обслуговуванням;
2. Схема управлінської діяльності щодо системи охорони здоров'я;
3. Принципи, функції, засоби та форми управління медичною допомогою;
4. Умови щодо дії управління у галузі охорони здоров'я;
5. Принципи розвитку управління охороною здоров'я та медичних організацій;
6. Визначення та властивості об'єкта управління у сфері охорони здоров'я;
7. Завдання управління системою охорони здоров'я;
8. Процеси управління моделями організації системи охорони здоров'я [3].

Складові, що визначаються автором охоплюють як структурні елементи системи охорони здоров'я (схема управлінської діяльності щодо системи охорони здоров'я, види (методи) і типи управління медичним обслуговуванням, визначення та властивості об'єкта управління у сфері охорони здоров'я, процеси управління моделями організації системи охорони здоров'я), та і функціональні її складові (принципи, функції, засоби та форми управління медичною допомогою, умови щодо дії управління у галузі охорони здоров'я, принципи розвитку управління охороною здоров'я та медичних організацій, завдання управління системою охорони здоров'я). Таким чином, ми можемо охарактеризувати такий підхід як структурно-функціональний. Він є достатньо повним та вичерпно характеризує стан та основні характеристики механізму державного управління охороною здоров'я. З огляду на загальність та концептуальність такого наукового підходу, необхідно конкретизувати основні принципи охорони здоров'я.

За думкою, яку висловив Лазоришинець В.В. разом з колективом авторів в монографії "Державне управління охороною здоров'я України" основними принципами охорони здоров'я є:

- визнання охорони здоров'я пріоритетним напрямом діяльності суспільства і держави;
- профілактична та реабілітаційна спрямованість функцій охорони здоров'я, взаємодія яких визначає стратегії її поліпшення та подальшого розвитку;
- спадкоємність в організації та реформуванні охорони здоров'я з урахуванням всесвітнього досвіду;
- комплексний медико-екологічний, медико-соціальний підхід до вирішення проблем охорони здоров'я;
- наукова обґрунтованість проектів з охорони здоров'я, концепцій і напрямів розвитку, методів і програм діяльності;
- багатоканальність економіки охорони здоров'я і багатоканальність її фінансування;
- рівноправність громадян в отриманні медичної допомоги та інших послуг з охорони здоров'я, незалежно від форм власності закладів;
- інформаційна відкритість діяльності у сфері охорони здоров'я [4].

Аналізуючи представлені принципи охорони здоров'я слід визначити їх комплексність, спадкоємність в реалізації та спрямованість на профілактику та реабілітацію. Проаналізувавши складові державного управління системою охорони здоров'я та принципи охорони здоров'я на основі наукового синтезу доцільним є формулювання принципів державної політики охорони здоров'я. На основі досліджень, що провела Співак М. В. в монографії "Державна політика здоров'язбереження: світовий досвід і Україна" можна визначити наступні принципи державного управління охороною здоров'я:

- 1) принцип "здоров'язбереження у всіх політиках";
- 2) принцип орієнтованості на здорову людину;
- 3) принцип доступності профілактичних заходів, а також заходів спрямованих на оцінку стану здоров'я або виявлення захворювання;
- 4) принцип об'єктивності;
- 5) принцип спільної відповідальності;
- 6) принцип дотримання і виконання оздоровчих заходів протягом усього життя;
- 7) принцип спільної цінності здоров'я;
- 8) принцип наукового підходу;
- 9) принцип реалізації внутрішньої гармонії фізичного, духовного, психічного стану людини, а також гармонії з екологічною і соціальною сферою;
- 10) принцип спрямованості на кількісну оцінку резервних можливостей організму здорової людини і їх корекцію для реалізації потенціалу здоров'я;
- 11) принцип поступовості передбачає послідовність реалізації цілей і завдань з формування здорового способу життя;
- 12) принцип сталого розвитку;
- 13) принцип економічної доцільності;
- 14) принцип координації;
- 15) принцип партнерства;
- 16) принцип нового гуманізму [1].

Проаналізувавши загальні принципи охорони здоров'я є доцільним розглянути безпосередньо принципи охорони здоров'я, які сформульовані в законодавчому полі. До таких принципів відносяться: визнання охорони здоров'я пріоритетним напрямом діяльності суспільства і держави; дотримання прав і свобод людини і громадянина в галузі охорони здоров'я і забезпечення пов'язаних з ними державних гарантій; загальнодоступність медичної допомоги та інших послуг у галузі охорони здоров'я; відповідність завданням і рівню соціально економічного і культурного розвитку суспільства, наукова обґрунтованість, матеріально технічна і фінансова забезпеченість; децентралізація державного управління, розвиток самоврядування і самостійності працівників сфери охорони здоров'я на правовій і договірній основах та інше [5]. Можна побачити, що такий підхід до трактування принципів є більш лаконічним і спрямованим на можливості їх практичної реалізації.

Забезпечення високого рівня розвитку медицини, ефективного функціонування системи охорони здоров'я можливо тільки в умовах функціонування системи державного управління цією сферою на інноваційних засадах. Інноваційність управління забезпечує проникнення інновацій в сферу охорони здоров'я, запровадження сучасних технологій лікування на основі ІТ-технологій, сучасного обладнання, високого рівня підготовки медичних кадрів, постійного підвищення кваліфікації лікарів тощо. Важливістю цього напрямку розвитку медицини зумовило формування принципів функціонування механізму державного управління в контексті інноваційного розвитку медицини. Серед таких принципів Рябець Д. М. в роботі "Державне регулювання

сфери охорони здоров'я: принципи, механізм та інструменти" розглядає наступні:

- орієнтація на споживача і впровадження елементів конкурентних відносин;
- системний підхід і постійне поліпшення процесів, продуктів, послуг;
- удосконалення інструментів управління та контролю;
- лідерство і залучення працівників;
- створення інформаційного середовища і технологій для реалізації управлінських рішень;
- відповідність принципам програмно-цільового управління, принципам і вимогам проектного управління;
- використання інструментів стратегічного і операційного планування, логістики (взаємовигідні відносини з постачальниками);
- підвищення якості фінансового управління в сфері охорони здоров'я;
- підвищення мотивації керівників щодо оптимізації чисельності працівників та скорочення витрат на їх діяльність" [6, с. 164—176].

Аналіз цих принципів доводить, що їх реалізацію зумовлено конкурентними підходами в розвитку системи охорони здоров'я. Такі підходи з'явилися не так давно і зумовлені появою конкуренції між секторами сфери охорони здоров'я різної форми власності, конкуренцією між лікувальними закладами однієї форми власності та конкуренції з лікувальними закладами з інших країн. Багатовекторність розвитку сфери охорони здоров'я із застосуванням інноваційних підходів потребує від держави вдосконалення методів контролю та моніторингу ринку медичних послуг, системного підходу до запровадження інновацій в медичній сфері. Підвищення самостійності в прийнятті управлінських рішень, автономії лікувальних закладів в економічній сфері зумовлює необхідність застосування підходів програмно-цільового управління та вимог проектного менеджменту. Проф. Стебляк І.О. визначає, що: "тенденції економічного розвитку України потребують використання на практиці широкого набору різноманітних інструментів державного управління. Одним із таких інструментів є програмно-цільовий підхід у плануванні та управлінні соціально-економічними об'єктами та процесами ... методи впливу держави на ринок та соціум містять у собі такі глобальні напрями, як прогнозування, планування, державне цільове управління, грошове, кредитне та бюджетне регулювання" [7, с. 38—42].

Таким чином, інноваційна система охорони здоров'я стає сферою, яка повністю підпадає під державного управління на основі повного комплексу економічних, фінансових, організаційних інструментів органів державної влади. Особливо слід виокремити вплив інформаційних технологій в діяльність закладів охорони здоров'я та управлінських процесів цієї сфери.

## ВИСНОВКИ

Реалізація теоретичних засад та принципів охорони здоров'я в Україні за думкою проф. Сазонця І.Л., проф. Зими І.Я., Вівсяника О.М. можлива в умовах формування інституційного середовища охорони здоров'я [8, с. 275—284, 9, с. 108—112], важливою скла-

довою якого є ґрунтовна законодавча база. Представлені в статті принципи державного управління охороною здоров'я забезпечують наявність державних гарантій отримання громадянами медичної допомоги, постійне підвищення якості медичних послуг у відповідності до зростання загальної матеріально-технічної бази охорони здоров'я, національної економіки та рівня розвитку суспільно-економічних відносин, необхідність інвестування в медичну науку та дослідження, що пов'язані із дотичними питаннями покращання екології, розвитку фізичної культури та спорту, сфери рекреації, медичного, оздоровчого туризму.

Реалізація таких принципів може відбутися на основі децентралізації державного управління, посилення процесів місцевого самоврядування, активізації надання медичних послуг на первинному рівні в об'єднаних територіальних громадах. Крім того, в межах юрисдикції державного управління, або управління на регіональному, місцевому рівнях проголошується підвищення фінансової, економічної самостійності в діяльності закладів охорони здоров'я. Така самостійність повинна базуватися на розширенні та уточненні законодавчого поля сфери охорони здоров'я, формування системи договірних відносин. На теперішній час такі позиції реалізуються в першу чергу шляхом укладання договорів з Національною службою здоров'я України основою яких є укладенні декларації медичного закладу із пацієнтами.

#### Література:

1. Співак М. В. Державна політика здоров'язбереження: світовий досвід і Україна: монографія. Київ: Видавництво "Логос", 2016. 536 с.
2. Конституція України. URL: <https://www.spfu.gov.ua/documents/1757.html> (дата звернення: 4.04.2022 р.).
3. Долгих М.В. Теоретичні засади реформування механізмів публічного управління системою охорони здоров'я: дис. ...д-ра філософії: 281. Київ, 2021, 255 с.
4. Державне управління охороною здоров'я України: [монографія]. /В.В. Лазоришинець та ін. Київ: "Український інститут стратегічних досліджень МОЗ України", 2014. 312 с.
5. Положення про Міністерство охорони здоров'я України затверджене Указом Президента України від 24.07.2000 (зі змі. від 06.04.2004). URL: [www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua). (дата звернення: 4.04.2022 р.).
6. Рябець Д. М. Державне регулювання сфери охорони здоров'я: принципи, механізм та інструменти. Економічні горизонти. 2018, № 4 (7). с. 164 — 174).
7. Стеблянюк І. О. Програмно-цільове управління в системі стійкого розвитку національної економіки. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 20. С. 38—42.
8. Сазонет І.Л., Вівсіанник О.М. Стратегічні пріоритети Всесвітньої організації охорони здоров'я в інституційному механізмі державного управління системою охорони здоров'я. Вісник НУЦЗУ. Серія: державне управління. 2020. № 1. С. 275—284.
9. Сазонет І.Л., Зима І.Я. Соціальні та медичні інституції в трансформації державної системи охорони здоров'я. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 23. С. 108—112.

#### References:

1. Spivak, M. V. (2016), *Derzhavna polityka zdorov'v'iazberezhennia: svitovyj dosvid i Ukraina* [State health care policy: world experience and Ukraine], Lohos, Kyiv, Ukraine.
2. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "The Constitution of Ukraine", available at: <https://www.spfu.gov.ua/documents/1757.html> (Accessed 4.04.2022).
3. Dolhikh, M.V. (2021), "Theoretical principles of reforming mechanisms of public management of the health care system", Ph.D. Thesis, Kyiv, Ukraine.
4. Lazoryshynets', V.V. (2014), *Derzhavne upravlinnia okhoroioni zdorov'ia Ukrainy* [State Department of Health Protection of Ukraine], Ukrain's'kyj instytut stratehichnykh doslidzhen' MOZ Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
5. President of Ukraine (2000), Decree "Regulations on the Ministry of Health of Ukraine", available at: [www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua). (Accessed 4.04.2022).
6. Riabets', D. M. (2018), "State regulation of health care: principles, mechanism and tools", *Ekonomichni horizonty*, vol. 4 (7), pp. 164—174.
7. Steblianko, I. (2015), "Target-oriented management system in the sustainable development of the national economy", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 20, pp. 38—42.
8. Sazonets', I.L. and Vivsiannyk, O.M. (2020), "Strategic priorities of the World Health Organization in the institutional mechanism of state management of the health care system", *Visnyk NUTsZU. Seriya: derzhavne upravlinnia*, vol. 1, pp. 275—284.
9. Sazonets, I. and Zyma, I. (2018), "Social and medical institutions in the transformation of the state system of health care", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 23, pp. 108—112.

*Стаття надійшла до редакції 18.06.2023 р.*

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

**ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ**  
удосконалення та розвиток

**Виходить 12 разів на рік**

включено до переліку наукових фахових видань України  
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**  
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України  
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: [economy\\_2008@ukr.net](mailto:economy_2008@ukr.net)

viber: +38 050 3820663